

RZECZNIK PRAW OBYWATELSKICH

Warszawa,

Adam Bodnar

II.5150.5.2019II.5150.5.2019

Pan

Zbigniew Ziobro

Minister Sprawiedliwości

W odpowiedzi na pismo z dnia 17 października 2019 r. (sygn. DLPK-II.401.2.2019, data wpływu do BRPO: 24 października 2019 r.) dotyczące projektów rozporządzeń Ministra Sprawiedliwości:

- w sprawie określenia wzoru pouczenia o uprawnieniach i obowiązkach podejrzanego w postępowaniu karnym (A 396),
- w sprawie określenia wzoru pouczenia o uprawnieniach i obowiązkach pokrzywdzonego w postępowaniu karnym (A 397),
- w sprawie określenia wzoru pouczenia o uprawnieniach i obowiązkach świadka w postępowaniu karnym (A 398),

uprzejmie przedstawiam następujące uwagi.

Zaprezentowane projekty rozporządzeń w swoich paragrafach pierwszych wskazują, że akty te określają wzory pouczeń o uprawnieniach i obowiązkach odpowiednio podejrzanego, pokrzywdzonego i świadka w postępowaniu karnym. Już na początku wskazać należy na rozróżnienie pojęć „uprawnienie” oraz „prawo”. W istocie wzory pouczeń stanowią parafrazę przepisów Kodeksu postępowania karnego ograniczającą się do takiego przeformatowania ich treści, aby można im było nadać formę krótkich zdań opisujących treść prawa jako takiego. Tymczasem uprawnienie oznacza możliwość podjęcia określonej czynności procesowej o określonych skutkach prawnych. We wzorach pouczeń brak jest

natomiast wskazania tego, kto, kiedy, jak i gdzie składa określone pismo procesowe lub dokonuje określonej czynności prawnej oraz jakie uprawnienie w ten sposób realizuje. Już z powyższego widać, że projektodawca wzorów nie postawił sobie za cel uczynienia z nich skutecznego środka ochrony praw uczestników postępowania, czyli takich, z których osoba nieposiadająca wykształcenia prawniczego dowie się o swojej sytuacji prawnej oraz o możliwościach podejmowania działań skutkujących zmianą tej sytuacji, bez konieczności korzystania z pomocy podmiotu profesjonalnego.

Konieczne jest także poczynienie uwagi ogólnej dotyczącej języka, w którym rozstały sformułowane wzory pouczeń. Wbrew twierdzeniom zawartym w uzasadnieniu do projektów rozporządzeń, język wzorów, tj. język prawny, nie jest językiem prostym i przystępnym. Pouczenia nie zwracają się ku obywatelowi jako odbiorcy zawartego w nim komunikatu, a stanowią suchy opis praw, z którego osoba nieposiadająca wykształcenia prawniczego nie jest w stanie wiele wyczytać.

Pouczenia dla podejrzanego i pokrzywdzonego sformułowane w hermetycznym, prawniczym języku nie spełniają wymogów wynikających z *dyrektywy Parlamentu Europejskiego i Rady 2012/13/UE z dnia 22 maja 2012 r. w sprawie prawa do informacji w postępowaniu karnym* (dalej „dyrektywa 2012/13”) oraz *dyrektywy Parlamentu Europejskiego i Rady 2012/29/UE z dnia 25 października 2012 r. ustanawiającej normy minimalne w zakresie praw, wsparcia i ochrony ofiar przestępstw oraz zastępującej decyzję ramową Rady 2001/220/WSiSW* (dalej „dyrektywa 2012/29”). Dyrektywy te wprost wskazują, że informacje powinny zostać udzielone w prostym i przystępnym języku, z uwzględnieniem wszelkich szczególnych potrzeb osób podejrzanych, oskarżonych i pokrzywdzonych (motyw 38 i art. 3 ust. 2 dyrektywy 2012/13; motyw 21, art. 3 ust. 2 i art. 4 ust. 1 dyrektywy 2012/29).

Podkreślić należy, że choć obecnie nie ma instrumentu prawa unijnego, który w analogiczny sposób regulowałby sytuację świadka w postępowaniu karnym, uwagi dotyczące prostoty i przystępności języka zachowują aktualność także względem trzeciego z przedstawionych wzorów pouczeń. Aby świadek mógł realizować swoje uprawnienia w postępowaniu musi je najpierw zrozumieć, tymczasem język wykorzystany do napisania wzoru pouczenia dla świadka, podobnie jak w przypadku dwu pozostałych wzorów, jest

językiem skomplikowanym i hermetycznym, posługującym się licznymi pojęciami z języka prawniczego, które mogą być niezrozumiałe dla osoby nieposiadającej odpowiedniego wykształcenia.

Aktualność zachowują zatem uwagi Rzecznika przedstawione w wystąpieniu Rzecznika Praw Obywatelskich do Ministra Sprawiedliwości z dnia 26 kwietnia 2016 r. (II.510.363.2016.VV).

Ponadto należy poczynić szereg uwag szczegółowych odnoszących się do poszczególnych z przedstawionych projektów.

1. Projekt pouczenia dla podejrzanego.

Nie jest jasne dlaczego jednym ciągiem zawiadamia się podejrzanego zarówno o prawie do składania wyjaśnień, także na piśmie, oraz prawie do odmowy składania wyjaśnień lub odmowy odpowiedzi na poszczególne pytania, bez konieczności podania przyczyn odmowy (art. 175 § 1 i art. 176 § 1). Biorąc pod uwagę znaczenie prawa do odmowy składania wyjaśnień oraz odmowy odpowiedzi na poszczególne pytania dla efektywności prawa do obrony – powyższe prawa powinny zostać wyszczególnione w osobnym punkcie. Mają one bowiem inne znaczenie i skutek, niż prawo do składania wyjaśnień. Takie ujęcie uniemożliwia podejrzanym właściwe odczytanie znaczenia tego prawa.

Równie nieczytelne jest określenie prawa do korzystania z obrońcy. W punkcie drugim projektu zawarto bowiem możliwość korzystania z pomocy wybranego przez siebie obrońcy, jak i z obrońcy z urzędu, przy czym są to wszak dwa zupełnie różne uprawnienia. Jednocześnie w pouczeniu znajduje się informacja o tym, że „żądanie wyznaczenia obrońcy z urzędu należy zgłosić w terminie 7 dni od doręczenia odpisu aktu oskarżenia. Złożenie żądania po tym terminie lub niedołączenie do niego dowodów mających wykazać brak możliwości poniesienia kosztów obrony bez uszczerbku dla niezbędnego utrzymania siebie i rodziny może skutkować rozpoznaniem wniosku po wyznaczonym terminie rozprawy lub posiedzenia (art. 338a)”.

W żadnym miejscu nie znajduje się informacja dotycząca tego, że prawo do pomocy adwokata lub radcy prawnego przysługuje podejrzanym już od pierwszej chwili zatrzymania,

czy też, jak stanowi art. 3 ust. 2 *dyrektywy Parlamentu Europejskiego i Rady 2013/48/UE z dnia 22 października 2013 r. w sprawie prawa dostępu do adwokata w postępowaniu karnym i w postępowaniu dotyczącym europejskiego nakazu aresztowania oraz w sprawie prawa do poinformowania osoby trzeciej o pozbawieniu wolności i prawa do porozumiewania się z osobami trzecimi i organami konsularnymi w czasie pozbawienia wolności*, „od najwcześniejszego spośród następujących terminów: a) przed ich przesłuchaniem przez policję lub inny organ ścigania lub organ sądowy; b) w momencie prowadzenia przez organy ścigania lub inne właściwe organy czynności dochodzeniowych lub innych czynności dowodowych zgodnie z ust. 3 lit. c); c) niezwłocznie po pozbawieniu wolności; d) zanim zostali wezwani do stawiennictwa przed sądem właściwym w sprawach karnych w odpowiednim czasie, zanim stawią się przed tym sądem”.

Dodatkowo, wskazanie, że o obrońcę z urzędu można się ubiegać w terminie 7 dni od złożenia aktu oskarżenia może wprowadzać w błąd co do rzeczywistego zakresu prawa do korzystania z pomocy obrońcy z urzędu. Zgodnie z art. 2 ust. 1 *dyrektywy Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2016/1919 z dnia 26 października 2016 r. w sprawie pomocy prawnej z urzędu dla podejrzanych i oskarżonych w postępowaniu karnym oraz dla osób, których dotyczy wnioski w postępowaniu dotyczącym europejskiego nakazu aresztowania*, prawo do żądania ustanowienia obrońcy z urzędu aktualizuje się już w momencie pozbawienia wolności, czyli zatrzymania (lit. a) lub przeprowadzenia określonych czynności dowodowych, w której podejrzany może lub musi uczestniczyć (lit. c). Jeśli któraś z tych okoliczności wystąpi jeszcze na etapie postępowania przygotowawczego, podejrzany nabywa prawo żądania przyznania mu obrońcy z urzędu (oczywiście pod warunkiem spełnienia warunków określonych w art. 78 § 1 k.p.k.). Podkreślić trzeba, że dyrektywa ta wymaga, aby pomoc obrońcy z urzędu była zapewniona bez zbędnej zwłoki, najpóźniej przed przesłuchaniem przez policję, inny organ ścigania lub organ sądowy, lub przed przeprowadzeniem czynności dochodzeniowo-śledczych lub dowodowych (art. 4 ust. 5). Wobec upływu terminu implementacji dyrektywy (w dniu 25 maja 2019 r.), uprawnienia z niej wynikające znajdują zastosowanie wobec obywateli w stosunkach wertykalnych bezpośrednio, nawet jeśli nie zostały wdrożone do prawa krajowego. Tymczasem projektowane brzmienie pouczenia zawiera mylną informację, jakoby możliwość ubiegania się o obrońcę z urzędu aktualizowała się dopiero po skierowaniu aktu oskarżenia

do sądu i doręczenia jego odpisu podejrzanemu, tym samym wprowadzając go w błąd i potencjalnie uniemożliwiając mu skorzystanie z przysługujących uprawnień.

Wreszcie zaznaczyć wypada, że przepisem określającym konsekwencje niezłożenia wniosku w przewidzianym terminie jest art. 338b k.p.k., nie zaś, jak wskazano w projekcie pouczenia, art. 338a k.p.k.

2. Projekt pouczenia dla pokrzywdzonego.

Odnosząc się do projektu rozporządzenia przewidującego wzór pouczenia dla pokrzywdzonego przypomnieć należy, że w motywie nr 23 dyrektywy 2012/29 wskazano, że „przy pierwszym kontakcie z właściwym organem powinny zostać przekazane informacje o zwrocie kosztów na przykład w formie ulotki informującej o podstawowych warunkach zwrotu kosztów”, tymczasem wzór rozporządzenia ogranicza się w tym względzie do zdania „w zależności od wyniku procesu kosztami wynajęcia pełnomocnika może zostać obciążony oskarżony (art. 627 - 629)”, z którego w żaden sposób nie wynika, kto, kiedy, jak i gdzie składa określone pismo procesowe, aby móc uzyskać zwrot kosztów.

W motywie nr 26 dyrektywy 2012/29 wskazano z kolei, że „przekazywane informacje powinny być wystarczająco szczegółowe, by zagwarantować traktowanie ofiar z szacunkiem oraz umożliwić im podejmowanie świadomych decyzji co do udziału w postępowaniu. W tym kontekście szczególnie istotne znaczenie mają informacje umożliwiające ofierze poznanie aktualnego stanu postępowania. Dotyczy to również informacji pozwalających ofierze na podjęcie decyzji dotyczącej zaskarżenia decyzji o odmowie ścigania”. W analizowanym wzorze pouczeń całkowicie pominięto wskazanie konsekwencji prawnych nieskorzystania przez pokrzywdzonego ze swoich uprawnień procesowych oraz niezłożenia określonych pism procesowych w wyznaczonych przez ustawę karną procesową terminach. Pokrzywdzony nie będzie mógł zatem w sposób świadomy korzystać ze swoich uprawnień kierując się tylko tym, co zawarto we wzorze pouczeń.

W motywie nr 41 dyrektywy 2012/29 wskazano, że „należy uznać, że prawo ofiar do bycia wysłuchanym zostało zapewnione, gdy ofiary mają możliwość złożenia oświadczeń lub wyjaśnień na piśmie”, tymczasem wzór nie wskazuje na takie uprawnienie po stronie

pokrzywdzonego, ani też nie wskazuje, jakie czynności faktyczne osoba pokrzywdzona powinna podjąć, aby móc uzyskać ochronę prawną w związku z popełnieniem przestępstwa na jej szkodę. Choć pokrzywdzony najczęściej jednocześnie będzie świadkiem, wydaje się wskazane, aby informacje te były zawarte odrębnie także w pouczeniu dla pokrzywdzonego, aby dysponował on pełnią informacji o swoich prawach w jednym dokumencie.

W motywie nr 52 i 58 dyrektywy 2012/29 wskazano, że „należy udostępnić środki chroniące bezpieczeństwo i godność ofiar oraz członków ich rodzin przed wtórną lub ponowną wiktyimizacją, zastraszaniem oraz odwetem, takie jak środki tymczasowe, nakazy ochrony bądź sądowe zakazy lub nakazy powstrzymywania się od określonych czynności” oraz że „ofiarom, które zostały uznane za narażone na ponowną i wtórną wiktyimizację, zastraszanie oraz odwet, należy zaoferować odpowiednie środki, by chronić je podczas postępowania karnego”, tymczasem w pouczeniu brak jest jakichkolwiek informacji o środkach zapobiegawczych w postępowaniu karnym, których konsekwencją zastosowania jest, oprócz zapewnienia prawidłowego toku postępowania, ochrona praw osoby pokrzywdzonej. Brak jest również wskazania na uprawnienia wynikające z ustawy z dnia 29 lipca 2005 r. o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie (t.j. Dz. U. z 2015 r. poz. 1390 z późn. zm.). W tym zakresie punkt nr 16 wzoru pouczeń wymaga uzupełnienia.

Art. 4 dyrektywy 2012/29 wskazuje, że „państwa członkowskie zapewniają, by - od momentu pierwszego kontaktu z właściwym organem i bez zbędnej zwłoki - oferowano ofiarom następujące informacje w prostym i przystępnym języku, celem umożliwienia ofiarom korzystania z praw określonych w niniejszej dyrektywie:

a) rodzaj dostępnego ofierze wsparcia i od kogo można je uzyskać, w tym w odpowiednich przypadkach podstawowe informacje o dostępie do pomocy medycznej, wszelkiego wsparcia specjalistycznego, w tym wsparcia psychologa, oraz informacje o zakwaterowaniu zastępczym;

b) procedury dotyczące zawiadomienia o popełnieniu przestępstwa oraz rola ofiary w takich procedurach;

c) w jaki sposób oraz na jakich warunkach ofiara może uzyskać ochronę, w tym środki ochrony;

- d) w jaki sposób i na jakich warunkach ofiara może uzyskać poradę prawną, pomoc prawną oraz wszelkie porady innego rodzaju;
- e) w jaki sposób i na jakich warunkach ofiara może uzyskać odszkodowanie;
- f) w jaki sposób i na jakich warunkach ofiara jest uprawniona do tłumaczenia ustnego i pisemnego;
- g) jeżeli ofiara ma miejsce zamieszkania w państwie członkowskim innym niż państwo, w którym popełniono przestępstwo - informacje o wszelkich dostępnych szczególnych środkach, procedurach lub ustaleniach chroniących interes ofiary w państwie członkowskim, w którym ma miejsce pierwszy kontakt z właściwym organem;
- h) dostępne procedury złożenia zawiadomienia w przypadku braku poszanowania praw ofiary przez właściwy organ działający w ramach postępowania karnego;
- i) dane kontaktowe na potrzeby przekazywania informacji o sprawie, która dotyczy ofiary;
- j) dostępne usługi w zakresie sprawiedliwości naprawczej;
- k) w jaki sposób i na jakich warunkach ofiara może uzyskać zwrot kosztów poniesionych w związku z udziałem w postępowaniu karnym.”

Analiza treści wzoru pouczeń prowadzi do wniosku, że nie zostały zrealizowane obowiązki informacyjne wynikające ze wskazanej dyrektywy. Zestawienie treści art. 4 lit. a dyrektywy z treścią punktu nr 17 wzoru pouczeń wskazuje jednoznacznie, że punkt ten nie zawiera wymaganych przez dyrektywę informacji, a tym samym wymaga uzupełnienia. To samo dotyczy kolejno:

- art. 4 lit. b dyrektywy i punktu nr 3 wzoru pouczeń;
- art. 4 lit. c dyrektywy i punktu nr 16 i 18 wzoru pouczeń;
- art. 4 lit. d dyrektywy i punktu nr 1 wzoru pouczeń;
- art. 4 lit. e dyrektywy i punktu nr 10 i 14 wzoru pouczeń;
- art. 4 lit. f dyrektywy i punktu nr 2 wzoru pouczeń;
- art. 4 lit. h dyrektywy i punktu nr od 3 do 8 wzoru pouczeń;

– art. 4 lit. i dyrektywy i fragmentu dotyczącego obowiązków pokrzywdzonego punkt nr 2 i 3 wzoru pouczeń;

– art. 4 lit. k dyrektywy i punktu nr 1 wzoru pouczeń.

Wzór pouczeń nie zawiera w ogóle informacji odnoszących się do art. 4 lit. g oraz lit. j dyrektywy, w tym informacji o dostępnych usługach w zakresie sprawiedliwości naprawczej.

Kolejnym problemem jest samo zdefiniowanie pojęcia pokrzywdzonego. Mnogość literatury z zakresu prawa karnego materialnego oraz procesu karnego dotyczącej problemu pokrzywdzonego sama w sobie wskazuje, że jest to termin o charakterze technicznym i wymaga przełożenia z języka prawnego na język potoczny. Tymczasem projektodawca w pierwszym zdaniu wzoru pouczenia ograniczył się do przytoczenia definicji prawnej „osoba fizyczna lub prawna, której dobro zostało bezpośrednio naruszone lub zagrożone przez przestępstwo, jest pokrzywdzonym w postępowaniu karnym (art. 49 § 1 k.p.k.)”. W tym względzie zwroty „dobro” oraz „bepośrednio naruszone” wymagają podania przykładów. Wskazać tu należy na definicję pojęcia „ofiary” z dyrektywy 2012/29. „Ofiara” na potrzeby wskazanej dyrektywy oznacza (i) osobę fizyczną, która doznała szkody, w tym krzywdy fizycznej, psychicznej, moralnej lub emocjonalnej lub straty majątkowej, bezpośrednio spowodowanej przestępstwem; (ii) członków rodziny osoby, której śmierć była bezpośrednim skutkiem przestępstwa, jeżeli doznali oni szkody w wyniku śmierci tej osoby”. Definicja z dyrektywy jest zdecydowanie bardziej czytelna, niż ta zastosowana we wzorze pouczeń.

Ponadto wskazać należy na szereg niedoskonałości projektowanego wzoru pouczenia niemających bezpośredniego związku z dyrektywą 2012/29. Wskazanie w akapicie drugim, że w postępowaniu przygotowawczym poprzedzającym wniesienie sprawy do sądu pokrzywdzony jest stroną procesową (art. 299 § 1 k.p.k.) dla osoby niemającej wykształcenia prawniczego nie niesie wartości informacyjnej. Istotne byłoby wskazanie, że dla bycia uznanym za pokrzywdzonego nie musi ona podejmować żadnych czynności prawnych.

Wskazanie, że pokrzywdzony może uzyskać status oskarżyciela posiłkowego bez wykazania konsekwencji niezłożenia żądania w odpowiednim terminie również nie może zostać potraktowane jako pouczenie prawidłowe. Ponadto w tym względzie zakreślenie terminu językiem prawnym „do czasu rozpoczęcia przewodu sądowego (art. 53 k.p.k. i art.

54 § 1 k.p.k.)” dla osoby nie posiadającej wykształcenia prawniczego także nie niesie żadnej wartości informacyjnej. Analogiczny zarzut sformułować należy pod adresem pkt. 10 projektowanego wzoru pouczenia, który posługuje się z kolei terminem „do zamknięcia przewodu sądowego”.

Podobnie, z punktu widzenia osoby nieposiadającej wiedzy prawniczej punkt nr 12 wzoru pouczeń o treści „prawo złożenia zażalenia na postanowienia i zarządzenia w wypadkach wskazanych w ustawie (art. 459 k.p.k.) oraz na inne czynności naruszające jego prawa (art. 302 § 2 k.p.k.)” jest nieprzydatny bez podania bliższych informacji o sposobie, trybie i terminie wniesienia takich środków odwoławczych.

3. Projekt pouczenia dla świadka.

Wskazać trzeba, że choć zamieszczone w pkt. 1 projektu wskazanie, że świadek może być wezwany telefonicznie lub w inny sposób stanowi dosłowne powtórzenie treści art. 137 k.p.k., wydaje się celowe wymienienie tytułem przykładu chociaż niektórych innych sposobów komunikacji, które mogą być wykorzystane.

W zakresie pouczenia dotyczącego możliwości dochodzenia zwrotu kosztów podróży konieczne jest wskazanie w jakiej formie świadek może tego roszczenia dochodzić oraz jaki ma termin na złożenie swojego żądania (art. 618k § 2 k.p.k.). Ma to szczególne znaczenie z uwagi na fakt, że termin ten jest niezwykle krótki – wynosi zaledwie 3 dni. Brak odpowiedniego pouczenia w tym zakresie może łatwo doprowadzić do niedochowania przez świadka terminu, a tym samym utracenia przysługującego mu prawa do zwrotu kosztów. Ponadto projekt wzoru pouczenia milczy całkowicie na temat możliwości dochodzenia zwrotu kosztów podróży także przez osobę towarzyszącą świadkowi (art. 618d k.p.k.). Podkreślić należy, że sam art. 618k § 4 k.p.k. *expressis verbis* stanowi wymóg udzielenia wyczerpującego pouczenia dotyczącego możliwości dochodzenia zwrotu kosztów podróży zarówno świadkowi, jak i osobie mu towarzyszącej. Projektowane rozporządzenie nie czyni zadość temu wymogowi.

Dla osoby nieobeznanej z funkcjonowaniem organów wymiaru sprawiedliwości niezrozumiała może być konstrukcja polegająca na kierowaniu wniosku do komendanta

wojewódzkiego policji za pośrednictwem innego organu (pkt 11 wzoru). Wydaje się, że wskazane byłoby bardziej opisowe przedstawienie procedury składania tego wniosku ze wskazaniem, że winien on być zaadresowany do komendanta policji, lecz złożony lub wysłany do sądu, prokuratora, lub innego organu, który prowadzi postępowanie.

Wskazać wreszcie należy, że obecne brzmienie art. 43 § 8 pkt 2a k.k.w. obejmuje jedynie pomoc psychologiczną dla świadków i osób im najbliższych. Od czasu wejścia w życie ustawy z dnia 12 lipca 2017 r. o zmianie ustawy - Prawo o ustroju sądów powszechnych oraz niektórych innych ustaw (Dz. U. poz. 1452) z przepisu tego zostało wykreślone świadczenie świadkom pomocy prawnej. Jakkolwiek zmianę tę ocenić należy negatywnie, umieszczenie w pouczeniu informacji, zgodnie z którą pomoc prawna finansowana z Funduszu Sprawiedliwości jest dostępna, odczytywać należy jako brak konsekwencji ze strony prawodawcy, który wprowadza w błąd adresata pouczenia.

Przedstawiając Panu Ministrowi niniejsze uwagi, zwracam się z uprzejmą prośbą o poinformowanie mnie o zakresie i sposobie ich uwzględnienia.